

<http://doi.org/10.22133/TLJ.2024.453397.1168>

Analysis of the State of the Urban Ecological Edge with an Emphasis on Ecotourism(Study case: District 15 in the southeast of Tehran)

Mona Khalili¹ , Maryam Khastou^{2*} , Masoud Elahi³

¹ Ph.D. Student in Urban Planning, Department of Urban Planning, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran.

² Assistant Prof., Department of Urban Planning, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran.

³ Assistant Prof., Department of Urban Planning, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran.

Article Info	Abstract	
Original Article	The ever-increasing population growth and the destruction of nature and the replacement of artificial spaces in their place have created many environmental problems for cities. Therefore, cities that are managed without regard to the environment and the effects of human activities on it, cause irreparable damage to the natural landscape. The ecological approach is a necessary approach in the reconstruction of existing urban contexts, the use of natural attractions in the field of ecotourism. The main question of the research is the analysis of the factors and areas that have caused negative changes in the ecological margin of the 15th district in the southeast of Tehran by emphasizing ecotourism. The research is applied in terms of purpose, in terms of analytical nature and in terms of qualitative-quantitative method and library information collection method. The statistical population of the research includes 80 experts from the municipality of Region 15, neighborhood development offices and urban planning professors, and the technique used is the Delphi method. The sampling method is probability type and classification type and the data collection tool is a closed questionnaire. Data analysis is from TOPSIS model. The results of the findings show that environmental, physical, economic, social, management, tourism, and functional factors have an effect on the natural attractions of the southeast edge of Tehran (region 15). Also, the analysis of the data shows that the green space and vegetation preservation criterion with a score of 0.504 has been able to be at the top of the examined criteria.	
Received: 20-04-2024		
Accepted: 02-10-2024		
Keywords: Ecological Edge Ecotourism Theoretical Framework Southeast of Tehran, Region 15		
How to Cite: Khalili, M., Khostom M., & Elahi, M. (2024). Analysis of effective factors in the state of the urban ecological edge with an emphasis on ecotourism (case study: Region 15 in the southeast of Tehran). <i>Tourism and Leisure Time Journal</i> , 9(18), 255-272.		
Published by University of Science and Culture https://www.usc.ac.ir Online ISSN: 2783-3828		

1. Introduction

Rapid urbanization in Iran has caused problems such as land use changes, reduction of green space, social anomalies, spread of pollution and spread of instability. The impact of the mentioned problems is different in urban areas and causes environmental, physical, social, and economic differences. On the other hand, changes in land use for economic gain cause the destruction of green space and have a direct effect on the ecological edge of urban areas. Ecological edges are linear elements that play a role in the formation of the urban landscape and defining the boundaries of cities. The new patterns of the city of Tehran and life in it have long distanced citizens from the experience of being in nature and connecting with it. However, most urban areas have natural boundaries with valuable ecological elements and a platform to satisfy the naturalistic needs of citizens. (Ebrahimi Dehkordi, 1399/ 2). Based on the physical development and expansion of the city of Tehran and its surroundings, the level of green space and vegetation and urban edges is reduced and such growth continues until now. District 15 in the southeast of Tehran is one of the important areas of urban planning, based on meeting the needs of leisure and tourism and having natural attractions. In the south and east of Tehran, we are facing a density greater than the city's capacity and an unbalanced and non-standard distribution of recreational and tourism facilities. If most of the focus of tourism facilities and preservation of natural attractions is in the northern part of Tehran city. At present and during the past years, sufficient and effective measures have not been taken to maintain, support, sustain and develop ecology in this area of Tehran metropolis in terms of preserving ecological opportunities. Therefore, the research is looking for the reason for the negative changes in the ecological edge of the 15th region in the southeast of Tehran, with an emphasis on ecotourism.

2. Literature Review

Urban edges are linear elements that are not used as roads or their nature is not useful in this discussion and is kept hidden in the halo of other functions. A quantitative physical edge is an element of the urban landscape that evokes a visually recognizable extension in the mental image of citizens. (Askarzadeh and Shokohi, 1399: 33). Natural attractions on the edge of cities can be used for another benefit in the tourism industry. Ecotourism is a relatively new phenomenon in the tourism industry, which forms only a part of the whole industry. This form of tourism enables human leisure activities mainly in nature and is based on purposeful travel combined with cultural, spiritual impressions, visiting and studying natural attractions and enjoying and enjoying its diverse phenomena. (Ashley et al, 2022: 62). Theorists such as Richard Register, Mark Roseland, David Enguichet, Ken Worthy, John Kanz, Rodney Erwright, Bantgar and Darko Radukovich have mentioned the issue of ecological city in different fields. Meanwhile, more emphasis has been placed on Darkovich's theory. He considers ecological urbanism and ecological city to be the design and planning of cities on different scales in such a way that they are environmentally and culturally responsible and responsive to the conditions of their environment, and he believes that there are three main characteristics, namely ecological sustainability, which means the ability of the community and ecosystem to provide activities in The future stages without any pressure on the key resources of that system, as well as cultural sustainability, which means improving the quality of life to the extent that the ecosystem can tolerate, and finally, economic sustainability, which means accompanying environmental protection, will emerge in the ecological city. (Darko, 2009: 153.) The review of the research conducted in the field of ecological edge and ecotourism shows that in most studies more attention has been paid to the effect of environmental and economic factors on the ecological edge and the state of ecotourism in cities. But in the current research, in addition to environmental and economic factors, other physical, social, managerial, tourism and functional factors have been paid attention to in the ecological and ecotourism field, and this attention shows the difference and innovation of the research compared to other studies.

3. Methodology

This research is applied in terms of its nature and based on a descriptive-analytical method. The statistical population consists of 80 experts from the municipality of Region 15, neighborhood development offices and urban planning professors. The sampling method used in the current research was a stratified and probabilistic one. In this way, the population of experts is divided into sub-populations. When the classes are known, one

sample is extracted from each class. The data collection method is a library, which was used to determine the thematic framework, to know the concepts, views and theories, and based on this knowledge, as well as the basic studies on the geographical features of the region and life experience, the appropriate theory was chosen for the research. The data collection tool is a closed-ended questionnaire. TOPSIS model has been used to analyze the state of the ecological edge with an emphasis on ecotourism.

4. Results

Considering the dimensions and criteria of the ecological edge of the 15th district in the southeast of Tehran, with an emphasis on ecotourism, using the TOPSIS model, the amount of analysis of the mentioned dimensions has been determined. On this basis, first, the criteria and items were calculated; This means that the questionnaire was filled out by the experts of the 15th district municipality, the 15th neighborhood development offices, and the professors of the urban planning field, and the average answers were calculated in the desired item, and then summarized under the dimensions, and in order to evaluate the criteria, it was placed in the TOPSIS model to determine the state of the attractions. be measured naturally. In relation to the answer to the research question, the environmental, physical, economic, social and managerial dimensions, tourism and performance have been influential on the ecological edge of District 15 in the southeast of Tehran. Based on the reviewed data, it can be said that the criterion of preserving green space and vegetation, with a score of 0.504, has been able to be at the top of the criteria and occupy the first place. 0.484 was able to take the second place among the criteria, and the criterion that took the third place emphasizes on increasing the availability of suitable infrastructure in order to access services, and finally, criteria such as reducing environmental pollution, improving the income Among the attractions of ecotourism, determining the border between the context and the periphery, promoting the establishment of public security, etc. are in lower ranks respectively.

5. Conclusion

District 15 in the southeast of Tehran and as one of the big areas of Tehran has many natural resources and attractions that can attract tourists, but management organizations did not pay attention to it in their plans and programs. One of the important needs of the residents of the mentioned area is to have access to tourism facilities in natural areas and away from the crowded areas of the area, so that instead of visiting and traveling a long distance to the northern part of the city, they can enjoy recreational facilities in the area of their residence. Also, the heights in the southern and eastern edge of the region, such as Masoudi and Bibi Shahrabano, are suitable spaces for the development of tourist sites. These areas with their heights have the ability to attract citizens from other areas.

On the other hand, due to changes in land use and destruction of green space, especially the change of Mesgar Abad area from rural to urban context, illegal constructions, existence of social anomaly and low level of security, existence of air pollution, etc. Do not spend leisure time on this edge. The results of the data analysis showed that the criterion of preserving green space and vegetation in the environmental dimension, the criterion of the continuity of the physical and natural form in the physical dimension, and the criterion of having suitable infrastructure in order to access services in the functional dimension are prioritized in the ecological situation with an emphasis on ecotourism. contract. Therefore, the management organizations of Region 15 in the southeast of Tehran should consider the mentioned priorities in the prepared plans and plans and implement them so that both the residents of Region 15 and other citizens can use the natural attractions of the area

گردشگری و اوقات فراغت

<http://doi.org/10.22133/TLJ.2024.453397.1168>

تحلیل عوامل مؤثر در وضعیت لبه اکولوژیک شهری با تأکید بر اکوتوریسم (مورد مطالعه: منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران)

منا خلیلی^۱، مریم خستو^۲، مسعود الهی^۳

^۱ دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

^۲ استادیار، گروه شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

^۳ استادیار، گروه شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
مقاله پژوهشی	با توجه به رشد روزافزون جمعیت و از بین رفتن طبیعت و جایگزینی فضاهای مصنوع به جای آن‌ها، مشکلات فراوان زیست‌محیطی برای شهرها ایجاد شده است؛ از این رو شهرهایی که بدون توجه به محیط‌زیست و آثار به‌جای‌مانده از فعالیت‌های انسانی بر آن مدیریت می‌شوند، آسیب‌های جبران‌ناپذیری به مناظر طبیعی وارد می‌کنند. رویکرد اکولوژیک رویکردی ضروری در بازسازی بافت‌های شهری موجود و استفاده از جاذبه‌های طبیعی در زمینه اکوتوریسم است. با توجه به شرایط مذکور، سؤال اصلی پژوهش تحلیل عوامل و زمینه‌هایی است که موجب تغییرات منفی لبه اکولوژیک منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران با تأکید بر اکوتوریسم شده است. هدف اصلی پژوهش تحلیل لبه اکولوژیک منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران با تأکید بر اکوتوریسم است. پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر ماهیت تحلیلی و از نظر روش کیفی - کمی است. روش جمع‌آوری داده‌ها کتابخانه‌ای است. جامعه آماری تحقیق را ۸۰ نفر از کارشناسان شهرداری منطقه ۱۵، دفاتر توسعه محله‌ای و اساتید شهرسازی تشکیل می‌دهند و تکنیکی که در این راستا استفاده شده، تکنیک دلفی است. روش نمونه‌گیری استفاده‌شده در پژوهش حاضر، احتمالی و از نوع طبقه‌ای بوده است. ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه از نوع بسته است. برای تحلیل داده‌ها از مدل تاپسیس استفاده شده است. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که عوامل محیطی، کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی، گردشگری و عملکردی در جاذبه‌های طبیعی در لبه جنوب شرقی تهران (منطقه ۱۵) تأثیرگذار است. علاوه‌براین، تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که معیار حفظ فضای سبز و پوشش گیاهی، با کسب امتیاز ۰/۵۰۴ توانسته است در صدر معیارهای بررسی‌شده قرار بگیرد.
واژگان کلیدی: لبه اکولوژیک اکوتوریسم چارچوب نظری جنوب شرقی تهران منطقه ۱۵	
*نویسنده مسئول رایانامه: khaustou2014@yahoo.com	

نحوه استناددهی:

خلیلی، منا، خستو، مریم و الهی، مسعود (۱۴۰۳). تحلیل عوامل مؤثر در وضعیت لبه اکولوژیک شهری با تأکید بر اکوتوریسم (مورد مطالعه: منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران). گردشگری و اوقات فراغت، ۹(۱۸)، ۲۵۵-۲۷۲.

ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ <https://www.usc.ac.ir>

شاپای الکترونیکی: ۲۷۸۳-۳۸۲۸

مقدمه

شهرنشینی شتابان در کلان‌شهرهایی مانند تهران موجب بروز مشکلاتی چون تغییرات کاربری اراضی، کاهش فضای سبز، ناهنجاری‌های اجتماعی، گسترش آلودگی‌ها و غیره شده است. تأثیر مشکلات مذکور در مناطق شهری متفاوت است و موجب ایجاد تفاوت‌های محیطی، کالبدی، اجتماعی و اقتصادی می‌شود. همچنین تغییرات کاربری برای کسب سود اقتصادی موجب تخریب فضای سبز شده و اثر مستقیم بر لبه اکولوژیک مناطق شهری دارد (باقری، ۱۳۹۶، ص ۱۰۳).

شهر اکولوژیک شهری است پایدار که نیازهای ساکنان و کیفیت زندگی آن‌ها را تأمین می‌کند، بدون این‌که بستر اکولوژیک آن را تخریب کند. همچنین شهرهایی که بدون توجه به محیط‌زیست و آثار به‌جای‌مانده از فعالیت‌های انسانی بر آن مدیریت می‌شوند، آسیب‌های جبران‌ناپذیری به منابع تجدید ناپذیر وارد می‌کنند. به همین خاطر، رویکرد اکولوژیک باید در بازسازی بافت‌های شهری موجود و توسعه‌های آتی در اطراف شهرها به کار گرفته شود (برومند، ۱۴۰۰، ص ۳۴۳۳). لبه‌های اکولوژیک عناصری خطی هستند که در شکل‌گیری سیما و منظر شهری و مشخص کردن مرز شهرها ایفای نقش می‌کنند. گاه لبه‌های شهری با مؤلفه‌های طبیعی علاوه‌بر تأثیری که در ارتقای کیفیت اکولوژیک کلان‌شهرها دارند، با ارتقای این پتانسیل‌های طبیعی می‌توانند نیازهای گردشگری کلان‌شهرها را نیز برآورده کنند. ارتقای کیفیت محیطی لبه حاشیه‌ای شهرها، مستلزم احیای این عنصر ارزشمند اکولوژیک در عرصه شهر و در پیوند با سازمان فضایی-کالبدی و بصری شهر است (حمزه، ۱۳۹۶، ص ۱۵۲).

الگوهای جدید شهر تهران و زندگی در آن مدت‌هاست که شهروندان را به‌نسبت گذشته، از تجربه حضور در طبیعت دور کرده است. با وجود این، اغلب مناطق شهری دارای محدوده‌هایی طبیعی با عناصر ارزشمند اکولوژیک و بستری برای ارضای نیازهای طبیعت‌گرای شهروندان است. بهره‌برداری صحیح و مناسب از این پتانسیل‌های بالقوه اکولوژیک نقش پراهمیتی در ارتقای کیفیت زیست‌پذیری فضاهای شهر و سیما و منظر شهری دارد (ابراهیمی دهکردی، ۱۳۹۹، ص ۲).

براساس توسعه و گسترش کالبدی شهر تهران و پیرامون آن، از سطح فضای سبز و لبه‌های شهری کاسته می‌شود و چنین رشدی تاکنون ادامه داشته است. منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران براساس برطرف کردن نیازهای گذران اوقات فراغت و گردشگری و بهره‌مندی از جاذبه‌های طبیعی یکی از مناطق مهم هدف برنامه‌ریزی شهری است. در قسمت جنوب و شرق تهران، با تراکم بیشتر از ظرفیت شهر و توزیع نامتوازن با امکانات گردشگری مواجه‌ایم. در صورتی‌که بیشتر تمرکز امکانات گردشگری و حفظ جاذبه‌های طبیعی در پهنه شمالی شهر تهران قرار گرفته است؛ از این‌رو ساکنان پهنه جنوب و جنوب شرقی دارای سرانه تفریحی کمتری به‌نسبت پهنه شمالی هستند. با حفظ جاذبه‌های طبیعی (اکوتوریسم) و ایجاد امکانات گردشگری در پهنه جنوب شرقی تهران می‌توان بخش عمده‌ای از ساکنان این پهنه و شهروندان پهنه مرکزی را به‌سمت خود جذب کند. با این کار، جریان گردشگری با تأکید بر جاذبه‌های طبیعی معکوس می‌شود.

محدوده مطالعات پژوهش حاضر براساس محدوده انتخابی، لبه اکولوژیکی منطقه ۱۵ شهرداری تهران است که منابع طبیعی گردشگری این لبه به‌لحاظ قابلیت‌ها و ارزش‌های خاص اکوسیستمی، ارزش فراوانی در راستای بهره‌برداری گردشگری دارد. این لبه در سمت طبیعی و اکوسیستمی خود در مجاورت یکی از قدیمی‌ترین مناطق حفاظت‌شده کشور (جاجرود، سرخه‌حصار و خجیر) قرار گرفته است. اراضی اکولوژیک در این لبه شهری حدفاصل ارتفاعات شرق تهران و بزرگراه امام رضا (ع) با عملکرد ملی قرار دارد و با توجه به وجود اختلاف ارتفاع در محدوده چهره‌ای پرفرازونشیب به آن بخشیده است. متأسفانه اطراف قسمت‌هایی از این عارضه‌های طبیعی کم‌وبیش ساخت‌وساز شده است. در این شرایط ویژه اکوسیستمی، درصد پوشش گیاهی کم است.

در حال حاضر و طی سال‌های گذشته، اقدامات کافی و اثرگذاری برای حفظ، پشتیبانی، پایداری و توسعه اکولوژی در این محدوده از کلان‌شهری تهران به‌لحاظ حفظ فرصت‌های اکولوژی انجام نشده است (تقوایی، ۱۳۹۰، ص ۸۲). لبه موجود در حال حاضر با ورودی شهر تهران، جاده سمنان در جنوب شرقی واقع شده آغاز می‌شود. کاربری‌های موجود در این لبه ساخته‌شده و مصنوعی، کاربری‌های صنعتی و غالباً

مضر و نامناسب برای محیط زیست هستند. همچنین به دلایل اقتصادی بسیاری از زمین های کشاورزی در گذشته به این کاربری های نامتعارف تبدیل شده است. یک لبه کالبدی به هم ریخته و بدون هویت که معرف مناسبی برای دروازه ورودی شهر تهران نیست؛ از این رو پژوهش به دنبال چرایی تغییرات منفی در لبه اکولوژیک منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران با تأکید بر اکوتوریسم است.

مبانی نظری و مرور پیشینه

درباره مفهوم لبه اکولوژیک و اکوتوریسم در شهرها، پژوهش های متعدد خارجی و داخلی انجام شده است که به بعضی از آن ها در جدول ۱ اشاره شده است.

جدول ۱: پیشینه پژوهش

ردیف	پژوهشگر	سال	عنوان	نتیجه
۱	کوکان	۲۰۲۱	تعیین پراکندگی شهری در شبکه اکولوژیکی با استفاده از تحلیل لبه در اوسک ترکیه	هدف از این مطالعه، بررسی اثرات توسعه شهری شهر اوسک بر فضاهای سبز طبیعی و باز شهری اطراف شهر طی یک دوره پنجاه ساله است و نتایج نشان می دهد که با در نظر گرفتن ضرایب ساختار، اراضی کشاورزی دارای بالاترین ضریب، نوع کاربری است و قطعات خالی در رتبه دوم قرار می گیرند. سطح نفوذپذیری این مناطق، وجود ساختار خاک و میزان پوشش مواد گیاهی بالاست.
۲	هانگ و همکاران	۲۰۲۱	ایجاد چهارچوب شاخص برای ارزیابی گردشگری پایدار: شواهدی از یک استراحتگاه زیست محیطی تایوان	این مطالعه با هدف کشف یک چهارچوب شاخص پایداری، ارزیابی وزن شاخص و ارزیابی عملکرد با استفاده از یک مورد از یک استراحتگاه زیست محیطی جنگل انجام شده است. وزن هر شاخص، از طریق فرایند تحلیلی سلسله مراتبی با ۲۱ شرکت کننده محاسبه شد. در سطح اول، وزن مدیریت محیط زیست (۰/۳۶۲) از وزن سایر ابعاد بیشتر بود.
۳	قاسملو و همکاران	۱۴۰۱	تحلیل اثرات توسعه گردشگری بر زیست پذیری مناطق روستایی (نمونه موردی: شهرستان طارم)	نتایج تحقیق نشان می دهد که از نظر شاخص های توسعه گردشگری و زیست پذیری مناطق روستایی دارای وضعیت مطلوب بوده است. همچنین اثرات گردشگری بر توسعه زیست پذیری مناطق روستایی حدود ۶۹ درصد مثبت تلقی شده است و بیشترین تأثیر مربوط به بعد کالبدی است.
۴	زهرایی پور و جعفرپور	۱۴۰۰	جایگاه رود دره های تهران به عنوان مهم ترین لبه های طبیعی شهر در سند بالادستی (طرح جامع شهر)	در سطح کلان مقایسه نگاه موجود به رود دره های شهر تهران به منزله مهم ترین لبه های طبیعی در شهر با مبانی علم منظر و همچنین بررسی نمونه هایی از لبه های شهری در اسناد توسعه ای در مقیاس های مختلف بیانگر بی توجهی به ابعاد فرهنگی یا هویتی لبه های طبیعی و زیبایی شناسانه رود دره های شهر تهران در سند طرح جامع شهر است.

بررسی پژوهش ها مذکور نشان می دهد در اکثر مطالعات بیشتر به تأثیر عوامل محیطی و اقتصادی بر لبه اکولوژیک و وضعیت اکوتوریسم در شهرها توجه شده است. اما در پژوهش حاضر علاوه بر عوامل محیطی و اقتصادی به سایر عوامل کالبدی، اجتماعی، مدیریتی، گردشگری و عملکردی هم در حوزه اکولوژیک و اکوتوریسم توجه شده و این توجه تفاوت و نوآوری پژوهش را نسبت به سایر مطالعات انجام شده نشان می دهد.

مبانی نظری پژوهش

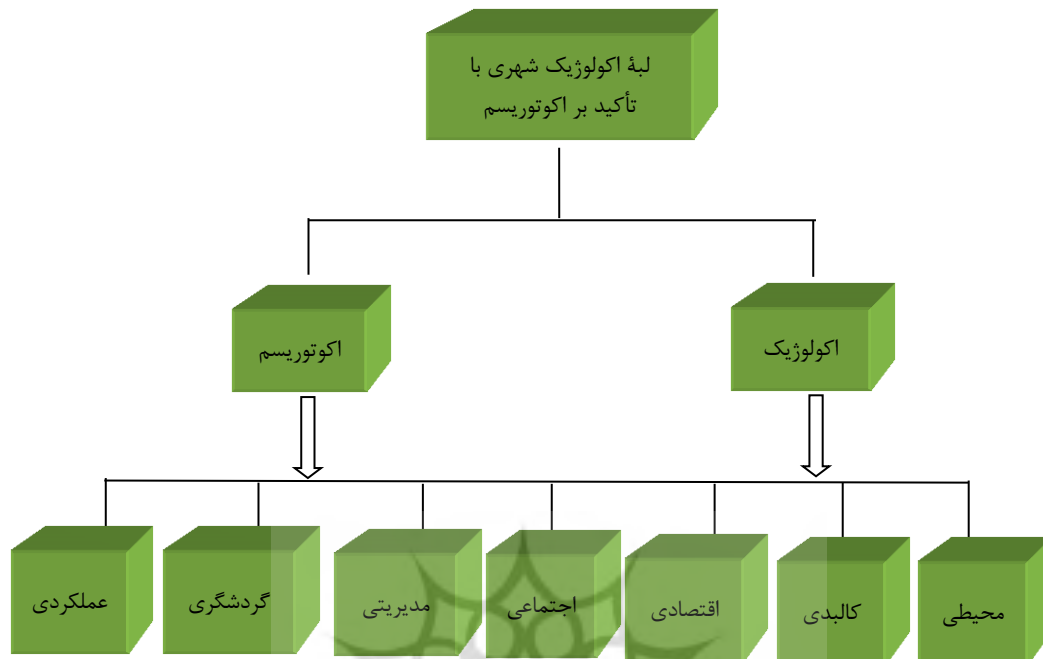
لبه کمیّتی کالبدی و عنصری از منظر شهری است که در تصویر ذهنی شهروندان، یک امتداد را که از نظر بصری قابل تشخیص است، تداعی می کند؛ برای مثال رودخانه ها، دره ها و بدنه بزرگ راه ها مصادیق لبه در شهر هستند (Kocan, 2021, p. 643). لبه های شهری به لحاظ ماهیتی در دو دسته عینی و ذهنی، شایان بررسی اند: لبه های عینی یا کالبدی به دو دسته طبیعی و مصنوعی تقسیم می شوند. لبه های ذهنی لبه هایی هستند که کالبدشان وجود ندارد، ولی در ذهن شهروندان امتدادی را تعریف کرده و دو نقطه شهری را به هم وصل می کند (عسکرزاده و

شکوهی، ۱۳۹۹، ص ۳۳). شهر در مقیاس خرد نیز یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های هویت‌بخش فضا است. در این مقیاس، لبه‌ها برای ساکنان خاطره‌انگیز بوده و از عناصر به‌وجودآورنده و هویت‌بخش فضا محسوب می‌شوند. لبه‌ها مانند سایر عناصر شهری، ظرفیت‌های زیادی دارند که می‌توان با بهره از آن‌ها، کیفیت زیستی محیط پیرامون آن را ارتقا بخشید و معنابخشی به سایت و بهبود منظر و سیمای محدوده را سبب شد (یاراحمدی، ۱۳۸۹، ص ۲۵).

همچنین می‌توان از جاذبه‌های طبیعی در لبه شهرها در صنعت گردشگری استفاده کرد. طبیعت‌گردی (اکوتوریسم) صنعتی در جهانگردی است که بخشی از کل این صنعت را تشکیل می‌دهد (قاسملو و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۸۵). این شکل از جهانگردی فعالیت‌های فراغتی انسان را عمدتاً در طبیعت امکان‌پذیر می‌سازد و مبتنی بر مسافرت‌های هدفمند توأم با برداشت‌های فرهنگی، معنوی، دیدار و مطالعه از جاذبه‌های طبیعی و بهره‌گیری و لذت‌جویی از پدیده‌های متنوع آن است. از آنجایی که طبیعت‌گردی از اهمیت راهبردی و فوق‌العاده‌ای برخوردار است، زمینه نوعی چالش زیست‌محیطی را برای برنامه‌ریزان فراهم خواهد کرد؛ به‌طوری که آنان ناگزیرند راهی بیابند تا جهان‌گردان بتوانند از جاذبه‌های طبیعی بازدید کنند، بی‌آن‌که موجب تخریب آن شوند (Ashley et al., 2022, p. 62).

اندیشمندان زیادی رویکردی موضوعی به مسائل اکولوژیک داشته‌اند و بر ساختار اطلاعاتی در باب طبیعت شهری و رویکرد اکولوژیک در طراحی و برنامه‌ریزی شهری تأکید داشته‌اند (Rosland, 1997, p. 197). اولین بار در سال ۱۹۸۷ این واژه در کنفرانس برکلی آمریکا مطرح شد و در ادامه، در سال ۲۰۰۲ در دانشگاه اورگان به‌طور خاص شهرسازی اکولوژیک مطرح شد که همگی بر شکل‌گیری مفهوم شهر اکولوژیک با تأکید بر اکوتوریسم تأثیرگذار بوده‌اند. از میان اندیشمندان معاصر، ریچارد رجیستر، مارک رزلند، دیوید انگویچ، کن وورتی، جان کانز، رادنی اروایت، بانتگار و دارکو رادوکوویچ در حوزه‌های مختلف به موضوع شهر اکولوژیک اشاره داشته‌اند. کولین فورنیه تعریفی برای شهر اکولوژیک متراکم ارائه می‌دهد. او شهر اکولوژیک را «شهری متعادل با طبیعت عنوان می‌کند که دارای مرزهای مشخص، نسبت مناسب تراکم، فضاهای عمومی باز، و بلوک‌های شهری با کاربری‌های مختلط دارد. تراکم بهینه امکان حضور مغازه‌ها و دسترسی گسترده مردم به حمل‌ونقل عمومی و تأمین نیازهای اولیه‌شان را در محدوده زندگی فراهم می‌کند؛ در نتیجه استفاده از اتومبیل کاهش می‌یابد» (امین‌زاده، ۱۳۸۳، ص ۴۶). بانتاگار شهر اکولوژیک را «شهری در دسترس برای همه، هم‌سو با مناطق اطراف، متعادل با طبیعت، استفاده مجدد از ضایعات و چرخه بسته آب تعریف می‌کند» (زهرایی‌پور و جعفرپور، ۱۴۰۰، ص ۸). از دیدگاه ون دیک و کن ورتی (2010) «شهر اکولوژیک شهری با چهارچوب یکپارچه مدیریت شهری، توجه به منابع ذی‌نفعان، و در نظر داشتن اهداف برابری و عدالت می‌باشد. شهر اکولوژیک باید سیاست‌های جامع حمل‌ونقل را مدنظر قرار داده و در جهت مدیریت انرژی تلاش کنند. این شهر به بحث مدیریت زباله و ضایعات و همین‌طور چرخه‌های آب و منابع آبی توجه لازم را دارد.» دارکو رادوکوویچ «شهرسازی اکولوژیک و شهر اکولوژیک را طراحی و برنامه‌ریزی شهری در مقیاس‌های مختلف می‌داند؛ به‌گونه‌ای که از لحاظ محیطی و فرهنگی مسئول و پاسخ‌گو با شرایط بستر خود باشد و عقیده دارد سه ویژگی اصلی یعنی پایداری اکولوژیکی به معنای قابلیت اجتماع و اکوسیستم برای ارائه فعالیت در مراحل آینده، بدون هرگونه فشار بر منابع کلیدی آن سیستم و همین‌طور پایداری فرهنگی یعنی بهبود افزایش کیفیت زندگی در حدی که قابل تحمل اکو سیستم باشد و درنهایت پایداری اقتصادی به معنای همراهی با حفاظت از محیط‌زیست در شهر اکولوژیک به ظهور می‌رسد (Darko, 2009, p. 153).

براساس دیدگاه‌های مطرح‌شده گفتنی است اندیشمندان به‌صورت ترکیبی بر عوامل محیطی، کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی، گردشگری و عملکردی در حوزه اکولوژیک شهری و اکوتوریسم تأکید دارند؛ از این‌رو شکل ۱ عوامل تأثیرگذار بر لبه اکولوژیک شهری با تأکید بر اکوتوریسم را نشان می‌دهد.

شکل ۱: عوامل تأثیرگذار در لبه اکولوژیک شهری با تأکید بر اکوتوریسم

روش شناسی

این تحقیق به لحاظ ماهیت کاربردی و به لحاظ روش مبتنی بر روشی توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری را کارشناسان و متخصصان تشکیل دادند تا بتوانند به گویه‌های پرسش‌نامه پاسخی نزدیک به واقعیت دهند. این گروه شامل ۸۰ نفر از کارشناسان شهرداری منطقه ۱۵، دفاتر توسعه محله‌ای در منطقه ۱۵ و اساتید شهرسازی دانشگاه قزوین هستند. روش نمونه‌گیری استفاده‌شده در پژوهش حاضر، احتمالی و تصادفی و از نوع طبقه‌ای بوده است. تصادفی یعنی بدون شناخت و قصد قبلی از میان کارشناسان انتخاب انجام شده است و طبقه‌ای بودن نمونه یعنی جمعیت کارشناسان انتخاب‌شده به صورت تصادفی، به زیر جمعیت‌های واحد تقسیم می‌شود. وقتی طبقات معلوم شدند، یک نمونه از هر طبقه استخراج می‌شود؛ به این معنا که در میان سازمان مدیریت منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران و اساتید به عنوان طبقه اول نمونه‌ها انتخاب شدند. پس از آن، از هر طبقه تعدادی از کارشناسان و خبرگان به روش تصادفی ساده انتخاب شده است. روش جمع‌آوری داده‌ها کتابخانه‌ای و اسنادی شامل پایان‌نامه‌ها، مقالات، کتاب‌ها و طرح‌های مصوب منطقه ۱۵ شهرداری تهران است که از آن برای تعیین چارچوب موضوعی، شناخت مفاهیم، دیدگاه‌ها و نظریات استفاده‌شده و براساس این شناخت و نیز مطالعات پایه در مورد ویژگی‌های جغرافیایی منطقه، نظریه متناسب برای تحقیق برگزیده شده است.

ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه از نوع بسته است. سؤالات طراحی‌شده شامل گویه‌هایی بوده که کارشناسان از ۱ تا ۹ به آن امتیاز دادند. برای تحلیل داده‌های استخراج‌شده از حوزه وضعیت لبه اکولوژیک با تأکید بر اکوتوریسم از مدل چند معیاره تاپسیس استفاده شده است. در این مدل، در مرحله اول ماتریس داده‌ها و امتیازدهی به شاخص‌ها، که از مبانی نظری پژوهش و یافته‌های توصیفی به دست آمده، تشکیل می‌شود. در مرحله دوم به استاندارد کردن داده‌ها، در مرحله سوم به ماتریس بی‌مقیاس موزون، در مرحله چهارم به ایده‌آل‌های مثبت و

خلیلی و همکاران/ تحلیل عوامل مؤثر در وضعیت لبه اکولوژیک شهری با تأکید بر اکوتوریسم

منفی برای هر شاخص، در مرحله پنجم به دست آوردن میزان فاصله هر گزینه از ایده آل مثبت و منفی و در مرحله ششم به میزان نزدیکی نسبی هر معیار با راه حل ایده آل پرداخته شده است. متغیرهای تحقیق در ابعاد هفت گانه بررسی شده در جدول ۲ مشخص شده است.

جدول ۲: متغیرهای تحقیق در ابعاد هفت گانه بررسی شده

ردیف	ابعاد	متغیرها
۱	محیطی	- حفظ فضای سبز و پوشش گیاهی - کاهش آلودگی های محیطی
۲	کالبدی	- پیوستگی فرم کالبدی و طبیعی - تعیین مرز میان بافت و حاشیه
۳	اقتصادی	- افزایش فرصت های شغلی - ارتقای درآمد حاصل از جاذبه های اکوتوریسم
۴	اجتماعی	- ارتقای دانش و مهارت و مشارکت - ارتقای برقراری امنیت عمومی
۵	مدیریتی	- تحقق یکپارچگی میان سازمان های مدیریتی
۶	گردشگری	- تصویر ذهنی شهروندان از جاذبه ها - اطلاع رسانی و تبلیغات در راستای جاذبه های گردشگری
۷	عملکردی	- افزایش برخورداری از زیرساخت های مناسب در راستای دسترسی به خدمات - کاربری های مختلط و ملاحظات تراکمی

منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران از قسمت جنوب به خیابان دولت آباد، کارخانه سیمان و کوه بی بی شهربانو از قسمت شمال به خیابان خاوران، قصر فیروزه، شوش شرقی و ۴۵ متری آهنگ، از شرق به افسریه و ارتفاعات شرقی و از قسمت غرب به خیابان فدائیان اسلام منتهی می شود. قسمتی از محدوده منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران نیز در پهنه حریم شهر واقع شده است. منطقه ۱۵ دارای هشت ناحیه است که دو ناحیه در پهنه حریم و شش ۶ ناحیه در محدوده قانونی شهر تهران قرار گرفته است. مساحت منطقه در محدوده قانونی ۳۵ کیلومتر مربع است. براساس این تغییرات با احتساب محدوده قصر فیروزه ۲، مساحت منطقه بالغ بر ۳۵۴۳ هکتار می شود. این منطقه در جنوب شرقی شهر تهران واقع شده است که در گذشته مکانی خارج از شهر بوده و با توسعه شهرنشینی به تهران متصل شده است. منطقه ۱۵ از نظر بافت شهری به دو محدوده قابل تفکیک است: بافت جدید و بافت قدیم. بافت قدیم که در قسمت شمالی منطقه قرار گرفته است. در محدوده محلات وجود کارگاه های مختل صنعتی در کنار بافت فرسوده مسکونی، مشکلات زیادی از نظر زیست محیطی وجود دارد. بافت جدید که در قسمت جنوبی منطقه قرار گرفته است که از بافت نوین شهری بهره مند بوده، مشکلات خاصی از نظر زیست محیطی ندارد (شهرداری منطقه ۱۵ تهران، ۱۳۹۹).

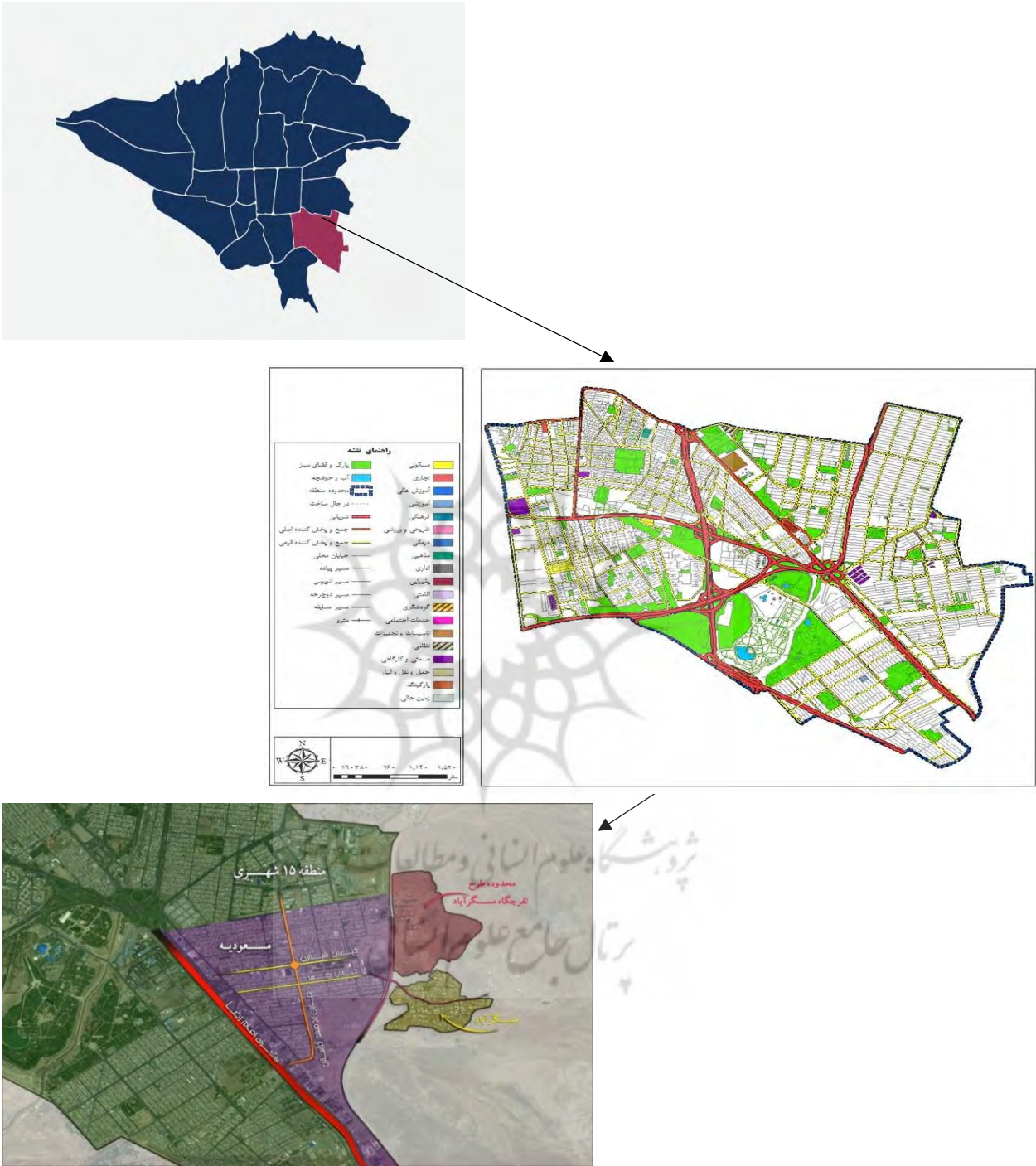
گردشگری و اوقات فراغت، دوره ۹، شماره پیاپی ۱۸، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

جدول ۳: ویژگی‌های عمومی منطقه ۱۵ (شهرداری منطقه ۱۵ تهران، ۱۳۹۹)

عنوان	واحد	توضیحات
مساحت منطقه	۵/۳۵	کیلومتر مربع
مساحت حریم منطقه	۱۶۵	کیلومتر مربع
مساحت معابر	۱۷۷۳۴۰۰۰	متر مربع
جمعیت منطقه	۶۸۱۴۷۵	نفر
شهدای منطقه	۲۰۰۰	شهید
تقسیمات سیاسی	۲	تعداد
محله‌ها	۲۱	تعداد
پل‌های عابر پیاده	۲۷	تعداد
پارک‌ها	۸۳	تعداد
سرانه فضای سبز	۱۸/۵۱	متر مربع
مساحت فضای سبز شهری	۶۶۷	هکتار
مراکز درمانی	۳۳	-
تعداد بازار میوه و تره‌بار	۸	محل
زیارتگاه‌ها	۲	امامزاده ملک خاتون- امامزاده اهل بن علی (ع)
مکان‌های تاریخی	۶	زندان هارون الرشید

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

خلیلی و همکاران/ تحلیل عوامل مؤثر در وضعیت لبه اکولوژیک شهری با تأکید بر اکوتوریسم

شکل ۲: موقعیت لبه اکولوژیک منطقه ۱۵ تهران (شهرداری منطقه ۱۵ تهران، ۱۳۹۹)

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

ویژگی‌های گردشگری منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران با تأکید بر لبه اکولوژیک و اکوتوریسم بدین قرار است:

منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران به دلیل قرارگیری در حاشیه شهر و نزدیکی به دشت ورامین دارای گونه‌های گیاهی و جانوری نسبتاً متفاوتی با سایر مناطق تهران است. از نظر آب‌وهوا، اقلیم کویر مرکزی در آن مؤثر واقع شده، منطقه در تابستان گرم و در زمستان سرد است. بادهای غالب منطقه از بادهای غالب کل شهر تهران پیروی کرده، غربی است. خاک منطقه درشت‌بافت بوده و ظرفیت نگهداری آن کم است و در مجموع خاک‌هایی با مقاومت خوب، خیلی خوب و قابل قبول و صخره‌ای است. گیاهان غالب منطقه، مرتعی بوده و بسیار متنوع‌اند.

از آنجایی که منطقه ۱۵ به عنوان شاهراهی در جهت ورود و خروج بخش شرقی شهر عمل می‌کند و تردد وسایل نقلیه موتوری، که به استان‌های شرقی کشور عازم‌اند، از این راه صورت می‌گیرد. این منطقه از آلودگی هوای زیادی رنج می‌برد. همچنین واحدهای صنعتی و تولیدی که در اطراف محل پایانه مسافر برای اتوبوس برقی به فعالیت به فعالیت مشغول‌اند، آلودگی هوا و آلودگی صوتی را در منطقه تشدید می‌کنند. احداث دیوار بتنی در حاشیه بزرگراه‌های بعثت و افسریه از جمله اقداماتی است که در جهت کاهش آلودگی صوتی انجام گرفته و نه تنها در رفع مشکل فوق کمکی نشده، بلکه بر میزان آلودگی بصری شهر افزوده است.

با توجه به شرایط اقلیمی و اکولوژیکی منطقه، یعنی آب‌وهوای بیابانی و خاک درشت‌بافت با نفوذپذیری بالا و آلودگی هوا و صدای فراوان گونه‌های گیاهی مناسب برای کاشت در آن علاوه بر گیاهانی که حساسیت به گرما و خشکی و آلودگی هوا ندارند و در همه نوع خاک قادر به رشد هستند گیاهانی هستند که به گرما - خشکی و آلاینده‌های هوا یا دست‌کم یکی از عوامل مقاوم بوده و خاک با شرایط فوق پسندند. این گیاهان عبارت‌اند از: داغداغان، زالزالک، سرو نقره‌ای، زرین، دوتسیا، انجیر، ژینکو، سزمازو، کاج تهران، خنجرک، توت، سماق مجنون، اقاچیا، تمشک و طاووسی.

محدوده کوهساران شرقی، پهنه‌ای وسیع (۳۶۸ کیلومتر مربع) در شرق محدوده قانونی شهر تهران است که از شرق به رودخانه جاجرود، از غرب به مرز قانونی شهر، از جنوب به خط تراز ۱۲۵۰ و از شمال به جاده دماوند محدود می‌شود. منطقه حفاظت‌شده جاجرود، که بخش اعظم گستره کوهساران شرقی را تشکیل می‌دهد، پارک ملی سرخه‌حصار و بخشی از پارک ملی خجیر از اجزای مهم این پهنه به شمار می‌روند. علاوه بر آن، مراکز مهم ورزشی نظیر ورزشگاه تختی و استادیوم اسب‌دوانی نیز در این محدوده استقرار یافته‌اند. این پهنه با وجود برخورداری از عرصه‌های قابل توجه و بکر طبیعی و فاصله ناچیز از شهر تهران، به دلایلی همچون ضعف اطلاع‌رسانی، ایجاد محدودیت‌های تردد از سوی سازمان حفاظت محیط‌زیست و نیز استقرار واحدهای نظامی در مسیرهای دسترسی، چندان توجه شهرنشینان تهرانی را جلب نمی‌کند؛ ضمن آن‌که تهاجم ساخت‌وسازهای غیرقانونی نیز حیات آن‌ها با چالش‌های جدی روبه‌رو ساخته است. جاذبه‌های گردشگری منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران در جدول ۴ قابل مشاهده است.

خلیلی و همکاران/ تحلیل عوامل مؤثر در وضعیت لبه اکولوژیک شهری با تأکید بر اکوتوریسم

جدول ۴: جاذبه‌های گردشگری منطقه ۱۵ تهران تأکید بر اکوتوریسم (شهرداری منطقه ۱۵ تهران، ۱۳۹۹)

عنوان	واحد	توضیحات
سینما	باب ۲	
کتابخانه‌ها	باب ۱۰	۶ واحد فعال، ۴ واحد در حال احداث
خانه محله و فرهنگ و فرهنگسرا	باب ۹	
اماکن ورزشی منطقه	باب ۴۶	مربوط به شهرداری
گورستان	باب ۳	کلیمی، مسیحی، مسلمان
طول مسیرها و کانال‌ها	متر ۲۸،۱۴۰	مسیر سرخه حصار و هشت کانال سرپوشیده و روباز
مراکز مهم خرید	محله ۳	۲۰ متری افسریه، میدان خراسان، تیردوقلو
تعداد نواحی	ناحیه ۸	شش ناحیه داخل محدوده و دو ناحیه واقع حريم
دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی	-	۲ دانشگاه آزاد قیام دشت و دانشکده فنی و حرفه‌ای ولیعصر (عج) کیانشهر
مساحت جنگل کاری‌های داخل و خارج از محدوده	هکتار ۷۲۸/۳۱	پوشش گیاهی، محدوده عسگر آباد، محدوده کوهساران شرقی
مدارس	باب ۳۲۳	ابتدایی ۱۲۵، راهنمایی ۱۰۵، دبیرستان ۷۶، هنرستان ۱۷
مساجد	باب ۱۰۶	

یافته‌های تحلیلی

تعیین اولویت‌بندی عوامل مؤثر در لبه اکولوژیک منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران با تأکید بر اکوتوریسم با استفاده از مدل تاپسیس با عنایت بر ابعاد و معیارهای لبه اکولوژیک منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران با تأکید بر اکوتوریسم، با استفاده از مدل تاپسیس اقدام به تعیین میزان تحلیل ابعاد مذکور شده است. براین مبنا، نخست معیارها و گویه‌ها محاسبه شده است؛ بدین معنا که پرسش‌نامه از طریق کارشناسان شهرداری منطقه ۱۵، دفاتر توسعه محله‌ای ۱۵ و اساتید رشته شهرسازی پر شده و میانگین پاسخ‌ها در گویه مدنظر محاسبه شده و سپس در زیر ابعاد جمع‌بندی شده است و به منظور ارزیابی معیارها در مدل تاپسیس قرار داده شده است تا وضعیت جاذبه‌های طبیعی سنجش شود. جدول ۵ ماتریس شاخص‌های بی‌مقیاس موزون لبه اکولوژیک منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران با تأکید بر اکوتوریسم نشان داده شده است.

جدول ۵: ماتریس شاخص‌های بی‌مقیاس موزون لبه اکولوژیک منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران با تأکید بر اکوتوریسم

ردیف	TOPSIS	محیطی	کالبدی	اقتصادی	اجتماعی	مدیریتی	گردشگری	عملکردی
۱	پیوستگی فرم کالبدی و طبیعی	۰/۰۴۰	۰/۰۶۴	۰/۰۱۲	۰/۰۰۵	۰/۰۳۲	۰/۰۴۰	۰/۰۳۹
۲	تحقق یکپارچگی میان سازمان‌های مدیریتی	۰/۰۵۳	۰/۰۴۰	۰/۰۱۰	۰/۰۰۳	۰/۰۴۹	۰/۰۴۸	۰/۰۱۷۷
۳	ارتقای درآمد حاصل از جاذبه‌های اکوتوریسم	۰/۰۴۷	۰/۰۷۲	۰/۰۱۰	۰/۰۰۳	۰/۰۲۲	۰/۰۲۴	۰/۰۳۹
۴	کاربری‌های مختلط و ملاحظات تراکمی	۰/۰۴۰	۰/۰۵۶	۰/۰۱۲	۰/۰۰۴	۰/۰۱۶	۰/۰۱۶	۰/۰۲۰
۵	ارتقای دانش و مهارت و مشارکت	۰/۰۴۰	۰/۰۵۶	۰/۰۱۲	۰/۰۰۴	۰/۰۱۶	۰/۰۱۶	۰/۰۲۰
۶	افزایش فرصت‌های شغلی	۰/۰۴۰	۰/۰۵۶	۰/۰۱۰	۰/۰۰۳	۰/۰۱۶	۰/۰۱۶	۰/۰۲۰
۷	افزایش برخورداری از زیرساخت‌های مناسب در راستای دسترسی به خدمات	۰/۰۶۰	۰/۰۴۸	۰/۰۱۲	۰/۰۰۵	۰/۰۲۷	۰/۰۳۲	۰/۰۲۰
۸	اطلاع‌رسانی و تبلیغات در راستای جاذبه‌های گردشگری	۰/۰۱۳	۰/۰۳۲	۰/۰۰۳	۰/۰۰۳	۰/۰۰۵	۰/۰۰۸	۰/۰۲۰
۹	حفظ فضای سبز و پوشش گیاهی	۰/۰۲۷	۰/۰۴۰	۰/۰۰۸	۰/۰۰۳	۰/۰۳۸	۰/۰۶۴	۰/۰۱۷۷
۱۰	تعیین مرز میان بافت و حاشیه	۰/۰۴۰	۰/۰۵۶	۰/۰۰۹	۰/۰۰۴	۰/۰۳۲	۰/۰۴۸	۰/۰۹۸
۱۱	ارتقای برقراری امنیت عمومی	۰/۰۵۳	۰/۰۷۲	۰/۰۱۲	۰/۰۰۴	۰/۰۳۲	۰/۰۴۸	۰/۰۱۱۸
۱۲	تصویر ذهنی شهروندان نسبت به جاذبه‌ها	۰/۰۳۳	۰/۰۶۴	۰/۰۰۹	۰/۰۰۴	۰/۰۳۲	۰/۰۴۸	۰/۰۱۳۸
۱۳	کاهش آلودگی‌های محیطی	۰/۰۳۳	۰/۰۶۴	۰/۰۱۰	۰/۰۰۳	۰/۰۳۸	۰/۰۴۸	۰/۰۹۸

پس از انجام مراحل مورد نیاز با توجه به نوع شاخص (از نظر مثبت یا منفی بودن) فاصله هر معیار یا راه حل با راه حل ایده آل و راه غیرایده آل محاسبه می شود و محلات بررسی شده را به صورت نزولی مرتب می کند. هر چقدر مقدار CLi بزرگتر باشد، بهترین راه حل ایده آل محسوب می شود. جدول ۶ فاصله مکانی دوگانگی فضایی شهرستان چابهار با تأکید زیست پذیری با راه حل های ایده آل و غیرایده آل را نشان می دهد.

جدول ۶: فاصله مکانی لبه اکولوژیک منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران با تأکید بر اکوتوریسم با راه حل های ایده آل و غیرایده آل

ردیف	معیارها	رتبه	CLi	Di-	Di+
۱	پیوستگی فرم کالبدی و طبیعی	۲	۰/۴۸۴	۰/۰۸۹	۰/۰۹۵
۲	تحقق یکپارچگی میان سازمان های مدیریتی	۱۳	۰/۳۵۸	۰/۰۱۹۶	۰/۳۵۲
۳	ارتقا در آمد حاصل از جاذبه های اکوتوریسم	۵	۰/۴۳۱	۰/۰۹۴	۰/۱۲۴
۴	کاربری های مختلط و ملاحظات تراکمی	۹	۰/۴۱۲	۰/۰۶۸	۰/۰۹۷
۵	ارتقای دانش و مهارت و مشارکت	۱۰	۰/۴۱۲	۰/۰۶۸	۰/۰۹۷
۶	افزایش فرصت های شغلی	۸	۰/۴۱۷	۰/۰۷۰	۰/۰۹۸
۷	افزایش برخورداری از زیرساخت های مناسب در راستای دسترسی به خدمات	۳	۰/۴۵۷	۰/۰۸۰	۰/۰۹۵
۸	اطلاع رسانی و تبلیغات در راستای جاذبه های گردشگری	۱۲	۰/۳۷۲	۰/۰۳۵	۰/۰۵۹
۹	حفظ فضای سبز و پوشش گیاهی	۱	۰/۵۰۴	۰/۳۷۰	۰/۰۳۶۴
۱۰	تعیین مرز میان بافت و حاشیه	۶	۰/۴۲۴	۰/۱۲۵	۰/۰۱۷۰
۱۱	ارتقای برقراری امنیت عمومی	۷	۰/۴۲۲	۰/۱۵۱	۰/۲۰۷
۱۲	تصویر ذهنی شهروندان نسبت به جاذبه ها	۱۱	۰/۳۷۵	۰/۱۵۹	۰/۲۶۵
۱۳	کاهش آلودگی های محیطی	۴	۰/۴۳۶	۰/۱۳۰	۰/۱۶۸

درباره پاسخ سوال پژوهش، ابعاد محیطی، کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی، گردشگری و عملکردی بر لبه اکولوژیک منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران تأثیرگذار بوده است. براساس داده های بررسی شده می توان گفت معیار حفظ فضای سبز و پوشش گیاهی، با کسب امتیاز ۰/۵۰۴ توانسته است در صدر معیارهای بررسی شده قرار بگیرد و جایگاه نخست را به خود اختصاص دهد. در همین راستا معیار پیوستگی فرم کالبدی و طبیعی، با کسب امتیاز ۰/۴۸۴ توانست جایگاه دوم را در بین معیارها به خود اختصاص دهد و معیاری که جایگاه سوم را به خود اختصاص داد به افزایش برخورداری از زیرساخت های مناسب در راستای دسترسی به خدمات تأکید دارد و در نهایت این که معیارهایی چون کاهش آلودگی های محیطی، ارتقا در آمد حاصل از جاذبه های اکوتوریسم، تعیین مرز میان بافت و حاشیه، ارتقای برقراری امنیت عمومی و غیره به ترتیب در رتبه های پایین تری قرار دارند.

نتیجه گیری

امروزه شهرها ارتباط حیاتی خود را با محیط زیست از دست داده اند. شهرهایی که بدون توجه به محیط زیست و آثار به جای مانده از فعالیت های انسانی بر آن طراحی، برنامه ریزی و مدیریت می شوند، آسیب های جبران ناپذیری به منظر طبیعی و منابع تجدید ناپذیر وارد می کنند. به همین خاطر، رویکرد اکولوژیک با تأکید بر اکوتوریسم باید در بازسازی بافت های شهری موجود، توسعه های جدید در اطراف شهرها و طراحی شهرهای جدید به کار گرفته شود. منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران و به عنوان یکی از مناطق بزرگ تهران دارای منابع و جاذبه های طبیعی زیادی است که قابلیت جذب گردشگر را دارد، اما سازمان های مدیریتی در طرح ها و برنامه های خود به آن توجهی نکرده اند. یکی از نیازهای مهم ساکنان منطقه مذکور دسترسی به امکانات گردشگری در فضاهای طبیعی و دور از فضاهای شلوغ منطقه است تا به جای مراجعه و طی کردن مسافت طولانی به سمت پهنه شمالی شهر در پهنه محل سکونت خود از امکانات تفرجگاهی برخوردار شوند. همچنین

ارتفاعات موجود در لبه جنوب و شرق منطقه دارای فضاهای باقابلیتی برای توسعه مکان‌های گردشگری است. این محدوده‌ها با ارتفاعات خود این قابلیت را دارند تا شهروندان سایر مناطق را به‌سوی خود جذب کنند.

در ارتباط با لبه اکولوژیک شهری با تأکید بر اکوتوریسم مطالعات متعددی انجام شده که در مقایسه با سایر پژوهشگران گفتنی است این پژوهش نزدیک به پژوهش کوکان در سال ۲۰۲۱ با عنوان «تعیین پراکندگی شهری در شبکه اکولوژیکی با استفاده از تحلیل لبه در اوسک ترکیه» است. نتایج نشان می‌دهد که با در نظر گرفتن ضرایب ساختار، اراضی کشاورزی دارای بالاترین ضریب، نوع کاربری است و قطعات خالی در رتبه دوم قرار می‌گیرند. سطح نفوذپذیری این مناطق، وجود ساختار خاک و میزان پوشش مواد گیاهی بالاست. از سوی دیگر، نوآوری و تفاوت پژوهش حاضر با سایر پژوهشگران در این است که پژوهش‌های انجام‌شده به‌صورت جداگانه مفهوم لبه اکولوژیک و اکوتوریسم را مطالعه کردند، اما در پژوهش حاضر برای اولین بار این دو مفهوم بررسی و تحلیل شده است. پژوهش‌های انجام‌شده در تحلیل مفاهیم لبه اکولوژیک و اکوتوریسم بیشتر به عوامل محیطی و اجتماعی و گردشگری تأکید داشتند، اما در پژوهش حاضر مفاهیم مذکور در هفت بعد کالبدی، محیطی، اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی، گردشگری و عملکردی بررسی شده است.

به‌طورکلی می‌توان نتیجه گرفت به‌دلیل تغییرات کاربری اراضی و تخریب فضای سبز به‌خصوص تغییر محدوده مسگرآباد از بافت روستایی به بافت شهری، ساخت‌وسازهای بی‌رویه، وجود ناهنجاری اجتماعی و سطح پایین امنیت، وجود آلودگی هوا و غیره موجب شده تا ساکنان منطقه ۱۵ و سایر شهروندان رغبتی به گذران اوقات فراغت در این لبه را نداشته باشند. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان داد که معیار حفظ فضای سبز و پوشش گیاهی در بعد محیطی، معیار پیوستگی فرم کالبدی و طبیعی در بعد کالبدی و معیار برخورداری از زیرساخت‌های مناسب در راستای دسترسی به خدمات در بعد عملکردی در اولویت وضعیت اکولوژیکی با تأکید بر اکوتوریسم قرار دارد؛ ازاین‌رو سازمان‌های مدیریت منطقه ۱۵ در جنوب شرقی تهران باید اولویت‌های مذکور را در برنامه‌ها و طرح‌های تهیه‌شده در نظر بگیرند و مرحله اجرا درآورند تا هم ساکنان منطقه ۱۵ و هم سایر شهروندان بتوانند از جاذبه‌های طبیعی محدوده استفاده کنند.

پیشنهادهای و توصیه‌هایی در جهت حفظ منابع طبیعی در لبه منطقه ۱۵ با تأکید بر اکوتوریسم ارائه می‌شود:

۱. حفظ و بهبود عملکرد فضاهای سبز به‌ویژه در لبه اکولوژیک منطقه؛
۲. استفاده از پتانسیل‌های موجود در حریم جنوب شرقی تهران در راستای توسعه پایدار شهری؛
۳. حفاظت کاربردی از منابع طبیعی و کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی در منطقه؛
۴. ارتقای کیفی سیمای بصری محدوده و خوانا کردن حریم شهر تهران؛
۵. جلوگیری از ساخت‌وسازهای بی‌رویه در لبه اکولوژیک منطقه؛
۶. احیای کارکردی اراضی بلااستفاده با توسعه فضاهای گردشگری، ورزشی و گذران اوقات فراغت؛
۷. هماهنگی و ارتباط و یکپارچگی میان شهرداری، دفاتر توسعه محله‌ای و بخش خصوصی و مدنی؛
۸. استفاده از مشارکت‌های مردمی در تهیه و اجرای برنامه‌های منطقه؛
۹. ارتقای امنیت اجتماعی از طریق کاهش ناهنجاری‌ها و ایجاد روشنایی مناسب در معابر و فضاهای منطقه؛
۱۰. ایجاد مسیر مخصوص عابرین پیاده و دوچرخه‌سوار به‌جای استفاده از اتومبیل در راستای کاهش آلودگی هوا؛
۱۱. ایجاد دسترسی مناسب به تفرجگاه و کوهسار و سایر جاذبه‌های طبیعی در منطقه؛
۱۲. ایجاد محیط اکوتوریسم باکیفیت عملکردی گردشگری مطلوب در سه مقیاس محلی و منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای.

ORCID:

Maryam Khastou	 http://orcid.org/0000-0001-6433-6062
Mona khalili	 https://orcid.org/0009-0002-7337-097X
Masoud Elahi	 http://orcid.org/0000-0002-0206-8485

منابع

- ابراهیمی دهکردی، ثمینه (۱۳۹۹). نقش لبه‌های شهری اکولوژیک در کیفیت فضای شهری. معماری‌شناسی، ۳(۱۶)، ۵-۱.
- SID. <https://sid.ir/paper/526954/fa>
- امین‌زاده، بهناز، و آریامن، پوپه (۱۳۸۳). اصول و راهکارهای طراحی منظر فراصنعت. هنرهای زیبا، ۲۰(۲)، ۳۷-۴۶.
- SID. <https://sid.ir/paper/5614/fa>
- باقری، وحیده و برق لامع، هادی (۱۳۹۶). تحلیل توان، قابلیت و جذابیت فضاهای تجاری-اقامتی در راستای توسعه صنعت گردشگری شهری (مطالعه موردی: مجموعه تجاری-اقامتی امید شهر مشهد). جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۷(۴)، ۱۰۳-۱۱۴.
- SID. <https://sid.ir/paper/224083/fa>
- برومند، امیرعلی و کریمی، آزاده (۱۴۰۰). باز مفهوم‌پردازی الگوی اکوتوریسم پایدار مبتنی بر مشارکت مردمی. مطالعات علوم محیط‌زیست، ۱۶(۱)، ۳۴۱۹-۳۴۳۳. https://www.jess.ir/article_127544.html
- تقوایی، مسعود و صفراآبادی، اعظم (۱۳۹۰). نقش مدیریت شهری در دستیابی به توسعه پایدار گردشگری شهری (مطالعه موردی: شهر کرمانشاه). مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، ۸(۴)، ۳۵-۵۲. SID. <https://sid.ir/paper/190690/fa>
- حمزه، فرهاد، معیتی، جواد و مرتضایی، زینب (۱۳۹۶). بررسی و تجزیه و تحلیل طراحی و بازطراحی مبلمان شهری در راستای زیباسازی شهری در ابعاد مختلف با تأکید بر توسعه گردشگری و پویایی اقتصادی در آستارا. جغرافیا، ۷(۲۹)، ۱۵۲-۱۲۹. https://www.jgeoqeshm.ir/article_58335
- زهرایی‌پور، نسیم و جعفرپور، رضا (۱۴۰۰). جایگاه رود دره‌های تهران به عنوان مهم‌ترین لبه‌های طبیعی شهر در سند بالادستی (طرح جامع) شهر. باغ نظر، ۸(۹۷)، ۵-۱۶. SID. <https://sid.ir/paper/526342/fa>
- شهرداری منطقه ۱۵ تهران (۱۳۹۹). وزارت مسکن و شهرسازی. <https://region15.mimplus.ir/post/5/fJ50lw>
- عسکرزاد، زهرا، و شکوهی، محمدصالح (۱۳۹۵). تحلیل اثرات انطباق لبه‌های شهری با عوارض طبیعی ساحلی در شهرهای هند. هنر و تمدن شرق، ۱۳(۱)، ۳۳-۴۱. <https://ensani.ir/fa/article/407701>
- قاسملو، حسن، حسین‌زاده، اکبر و رومیانی، احمد (۱۴۰۱). تحلیل اثرات توسعه گردشگری بر زیست‌پذیری مناطق روستایی (نمونه موردی: روستاهای گردشگری شهرستان طارم). جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۲(۴۴)، ۸۱-۱۱۶. SID. <https://sid.ir/paper/1034211/fa>
- یاراحمدی، سمانه (۱۳۸۹). بررسی نقش لبه‌ها در تحقق اهداف منظر. منظر، ۱۱(۱)، ۱۱-۳۰. <https://ensani.ir/fa/article/312141>
- Ashley, C., & Roe, D. (2002). Making tourism work for the poor: Strategies and challenges in southern Africa. *Journal of Development Southern Africa*, 19(1), 61-82. <https://doi.org/10.1080/03768350220123855>
- Darko, Radovic. (2009). Eco-Urbanity, Towards Well-Mannered Built Environments, *Journal of Routledge*, 2(4), 110-153. <https://doi.org/10.4324/9781315811840>

- Hung lee, T., Hach jan, F., & Tu Leu, Jui. (2021). Developing an indicator framework for assessing sustainable tourism: Evidence from a Taiwan ecological resort, *Journal of Ecological Indicators*, 125(1), 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2021.107596>
- Kocan, N. (2021). Determination Of Urban Sprawl On Ecological Network Using Edge Analysis (turkey). *Journal Of Environmental*, 29 (2). 23-25. <https://doi.org/10.3846/jeelm.2021.14643>
- Rosland, M. (1997). Dimension of Ecocity, Cities, *Journal of Elsevier Science*, 14, 197.
- Van Dijk, M. (2010). Beijing and Rotterdam Eco cities? Using 100 Criteria for A Classification of Ecological Cities Paper, *ERSCP-EMSU Conference, Delft, Netherland*, 145(1), 3-7. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104685>

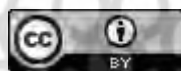
[In Persian]

- Aminzadeh, B., & Ariaman, P. (2004). The principles and solutions of the landscape design of the industry. *Fine Arts*, (20), 37-46. SID.<https://sid.ir/paper/5614/fa>
- Askarzad, Z., & Shokohi, M. (2015). Analyzing the effects of adapting urban edges to coastal natural features in Indian cities. *Quarterly of Eastern Art and Civilization*, 13(1), 33-41. <https://ensani.ir/fa/article/407701>
- Bagheri, V., & Bargh Iame, H. (2016). Analyzing the strength, capability and attractiveness of commercial-residential spaces in line with the development of urban tourism industry (case study: commercial-residential complex of Omid city of Mashhad). *Geography (Regional Planning)*, 7(4), 103-114. SID. <https://sid.ir/paper/224083/fa>
- Broumand, A., & Karimi, A. (2021). Reconceptualizing the model of sustainable ecotourism based on people's participation. *Environmental Science Studies*, 6(1), 3419-3433. https://www.jess.ir/article_127544.html
- District 15 Municipality of Tehran. (2019). Ministry of Housing and Urban Development, 1-20. <https://region15.mimplus.ir/post/5/fJ50lw>
- Ebrahimi Dehkordi, S. (2019). The role of ecological urban edges in the quality of urban space. *Architectural Quarterly*, 3(16), 1-5. SID. <https://sid.ir/paper/526954/fa>
- Ghasemlou, H., & Hosseinzadeh, A., & Rumiani, A. (2022). Analysis of the effects of tourism development on the livability of rural areas (case example: tourist villages in Tarem). *Geography and urban-regional planning*, 12(44), 81-116. SID. <https://sid.ir/paper/1034211/fa>
- Hamzeh, F., & Maiti, J., & Mortezaei, Z. (2016). Review and analysis of urban furniture design and redesign in the direction of urban beautification in different dimensions with an emphasis on tourism development and economic dynamics in Astara. *Geography Quarterly*, 7(29), 129-152. https://www.jgeoqeshm.ir/article_58335

- Tagvai, M., & Safarabadi, A. (2011). The role of urban management in achieving sustainable development of urban tourism (case study - Kermanshah city). *Geographical Studies of Arid Regions*, 1(4), 35-52. SID. <https://sid.ir/paper/190690/fa>
- YarAhmadi, S. (2010). Investigating the role of edges in the realization of Manzar goals. *Manzar magazine*, 11 (1), 11-30. <https://ensani.ir/fa/article/312141>
- Zahraipour, N., & Jafarpour, R. (2021). The position of the river valleys of Tehran as the most important natural edges of the city in the upstream document (master plan) of the city. *Bagh Nazar*, 18(97), 5-16. SID. <https://sid.ir/paper/526342/fa>

COPYRIGHTS

©2024 by the authors. Published by University of Science and Culture. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی